

РЕПРЕЗЕНТАЦИИ НА ВЯРАТА В БОГА В ТРИЛОГИЯТА „ЖЪТВА” ОТ КОНСТАНТИН ПЕТКАНОВ

Никола Бенин

Вярата в Бога – това е духовният свят на Петканов, това е безкрайното упование в Божиата помощ и спазването на свършената християнска нравственост. Вярата му в Бога се отличава с прилагането в живота на религиозните ценности, от една страна, и от друга – с неотклонния стремеж за достигане до Божиата промисъл, до извисяване на духа му до Божественото, духовно пространство.

Никола Бенин

Творбите в българската литература често използват и проблематизират образи, мотиви и сюжети от Библейския текст. Говорим за едно трайно влияние, което служи за опазването на света на човека от греха и злото. В този духовен и нравствен свят човекът е въведен във властта на Бога, който учредява границите на позволеното и непозволеното, на вярата и безверието, на упованието и отричането. Вярата и упованието в Бога са фундаментални душевни състояния, белязали достойното и забележимото човешко пребиваване на земята. Вярата и упованието в Бога, освен че спасява човека на земята, а и духовно го извисява до Божиата промисъл на небето.

С това изследване обсъждаме междутекстовата връзка между Библията и трилогията „Жътва” от Константин Петканов, като се съсредоточаваме върху религиозната вяра на романиста, както и върху мотива за *жътвата* и три библейски образа. Ще се опитаме и да изведем религиозната идентичност на Петканов в литературното пространство през 30-те години на миналия век.

Иван Радев в своята статия „Библейският текст – насоки и равнища на естетическа адаптивност в българската литература” прави „бегъл”, но ценен обзор на облика на българската литература във връзка с дела и мястото на религиозните и библейските начала в нея. Той точно и концептуално

задълбочено откроява същностните особености на естетизацията на религиозното чувство и библейските истини в творчеството на авторите от 20-те и 30-те години на ХХ век. Обобщението, което прави академик Радев, е: „Тая (религиозна, бел. моя – Н.Б.) проблематика поети и белетристи я подемат не като израз на лично съкровени, спонтанни нагласи. За тях тя проговаря вторично, така да се каже по литературен път – чрез заложените в БИБЛИЯТА сюжети, образи и мотиви¹⁷”.

За разлика от творците през 20-те и 30-те години в творчеството на Константин Петканов откриваме освен „сюжети, образи и мотиви”, взети от Библията, и съкровено религиозно чувство, вътрешна присъща нагласа за следване на Божиите истини.

Един от библейските мотиви, който е емблематичен за трилогията и който неслучайно дава името на заглавието, е този на жътвата. Този мотив съдържа същностнодълбинна полисемантичност и представя цикличната неповторимост на живота. Жътвата е конституиращ код на авторовата представа за моделирането на света, доминанта на обредния и трудов комплекс. Тя е ситуирана по различен начин във вертикалната плоскост, чиито ориентири отвеждат по посока на божественото, сакралното, и обратно – към битовото, екзистенциалното. Мотивът за жътвата е ключов за сюжетно-фабулната верига, която изцяло изгражда хомо-

генността на композицията, организира художествения свят и затваря етично-философския цикъл на Битието.

Посредством цикличността на жътвата е представено както постоянното, повтарящото се през годините усърдие и упорство за прибиране на реколтата, така и върховното напрежение на волята и желанието на отрудения и заробен човек да се отскубне от социалното и политическото статукво. Христо – третият син на дядо Костадин, ще остави ученето на занаят в Одрин, за да помага по време на жътва. В контекста на романовата структура жътвата отразява задължителното или предпочитаното включване на индивида в колективния начин на битуване. Дори и синът на Емперата – Стоян, свикнал да гони цял ден овцете, отдаден на волния и индивидуалистичен живот, се поти и труди заедно с другите на пшеничената нива. Тази неотменна обвързаност, тази предрешена всеобщност ще роди духовно изявената личност, чието достойнство и съвест ще проправят пътя на народа в събитията на историческото време. Превъзмогналият се и преобразен родов човек ще навлезе в историята и с едно титанично усилие в полето на една друга кървава жътва ще възвърне изгубената си свобода.

Двата различни смислови кода на жътвата срещаме и в разказа на Йордан Йовков „Последна радост“. Първите думи на дядо Славе, казани в мирно време, внушават представата за реалната, битова жътва и загрижеността на селянина за нейното извършване:

„Жетва. Сто и двайсет хиляди жетвари съм турил на чифлика си. Сто и двайсет хиляди! Искат хляб, искат вода, искат пари. Огън гори на главата ми, ви казвам, огън!“²²

Постоянната му фраза, която произнася този път при изпращането на войниците на фронта, е пресемантизирана и визира жътвата на войната, която ще покоси хиляди „жетвари“:

„А! Огън, огън гори на главата ми! – говореше той и показваше с ръка хилядите мъже. – Виждате ли ги? Сто и двайсет хиляди са. Всички ще ги туря в чифлика си. Кое време е, а?... Жетва, жетва иде!“²³

Разнородните представи за жътвата умело са съчетани от Йовков в общия смислов корпус на творбата и наред с трагичната съдба на Люцкан изразяват полюсните епизоди в живота на човека по време на мир и война, на радостта в ежедневния бит и страданието на фронта в Чаталджа, на щас-

тието от живеенето с цветята и фаталното нещастие от невъзможността за откъсването на „стръка бяла лайка“.

Различните времеви отрязъци определят различни съзнания, дават импулс за последователно и неотклонно следване на нееднакви с предходните, макар и допълващи се, ценностни кодове. Синът на Христо – Костадин, (неслучайно се появява цикличната тема бащи – синове) вече няма да жъне на нивата, а като

„Жетваря Христос“ (Анчо Калоянов)⁴ ще жъне друго едно зърно и ще отстранява плевелите в душите на хората. В Евангелието на Матей е казано: „... а по жътва ще река на жетварите: съберете първо плевелите и ги свържете на снопове, за да изгорят; а житото приберете в житницата ми.“⁵ В този смисъл Константин Петканов в трилогията „Жътва“ ни изправя пред прозрението за човешките дела като еманация на съзидателната мощ на Бога, обвързва ни с истината на Вечната книга, интересно и концептуално проецирана в художествената неповторимост на творбата. Ние навлизаме в литературния текст, възприемаме авторовите внушения и осъзнаваме междутекстовата съчетаемост на ежедневната битийност и възвишеното духовното Битие. Цикълът на жътвата моделира развиващото се личностно самосъзнание и възходът на национален дух в „старото време“. Дядо Костадин Пендев ще създаде материална сигурност и икономическа самостоятелност на тополчани, като ги отведе в Елнъзач, където ще жънат „златно зърно“; синът му Христо също ще жъне богатите плодове и със своите действия ще изведе родовата задруга до народна СЪБОРНОСТ в извоюваната самостоятелна църква, а пък неговият син – поп Костадин, ще доведе народа до духовното единение. Така тази родова „Света Троица“ трансформира традицията (цикличността) в бита на рода в исторически път на народа, в запазване и възвисяване на българския ДУХ.

Литературният текст концептуално съдържа освен библейския мотиви за жътвата и образи от Свещеното писание. Така например в разказа на чудака Маревката са преплетени три библейски образа – на Света Богородица, на гроздето и на житните класове.

„Това грозде го познавам от дете. Но има едно друго – то пък мирише на босилек. Както миришеше сутрин в росата босилекът – така и то. Света Богородица го е посадила. Зърната му са бели и на слънцето блестят като сълзи. Богородица, като ходила да търси чедото си из света, изморила се и

спряла да си почине в една нива. Класовете се навели и целунали ръка на божията майка, а тя от милост заронила сълзи. Щом сълзите паднали върху класовете, те веднага се превърнали на лози и още същия час дали плод. Чудно грозде е това бяло грозде!⁶⁷

Образът на Божията майка е пренесен на друго равнище на културата и е свързан с идеята за плодотворното начало в природата. Отново сме свидетели на необикновеното майсторство на романиста Петканов да търси връзките между земното и небесното, между плодотворното начало в битието и вечното възраждане в космическия абсолютен и да гради смисъл. Така образът на Света Богородица смислостворчески се вплита в субстанционалното единство при изначалното съзидание на универсалното, непреходното с животворчеството, с онтологичната екзистентност, за да се осмисли като живот страдание, като митологичен разказ за пътя, който води до чудния плод („Чудно грозде е това бяло грозде!“). В единството на библейските визии със знаковото функциониране на останалите компоненти на романо­вия текст се проблематизира зало­женият исторически смисъл за оплодената с много сълзи и кръв чудна сетнина на свободата. Метафоричен и иносказателен на места, езикът става ясен, когато се обвърже с недвусмислено положената във времето и пространството съдбовност на Пендевския РОД и българския наРОД, закономерно достигащ до плодовете на своята пълноценност и робска освободеност.

Известно е, че библейските текстове посредством притчи и метафори закодират нравствено-философските постулати и устоите на трансценденталната подреденост на света. В Свещената книга се пази дълбоко устойчивата смислова определеност, която нормативно установява както ОПИСАНИЕТО на Божиите дела, така и предПИСАНИЕТО на Божиите откровения. Синтагматичните фигуративни модели са симетрични на вечните и неизменни истини на Битието, в което непрекъснато и вътрешно динамично се съизмерват „образът на света“ и човешкото в него като житейска и практическа необходимост, като ненарушимо битийно равновесие.

Образите на житните класов (хляба) и лозата (виното) са неразривно свързани в Библията и в текста на Константин Петканов. Известно е, че хлябът и виното са символи на Божието тяло и кръв и с тях се извършва тайнството на Светото причастие (Евхаристия). На пасхалната вечеря (седер

Иисус Христос казва на своите ученици: „Който яде Моята плът и пие Моята кръв, има живот вечен, и аз ще го възкреса в последния ден. Защото плътта ми е наистина храна и кръвта ми е наистина питие. Който яде Моята плът и пие Моята кръв, пребъдва в мене и аз в него.“⁷⁷

Обвързаните образи на житните класове и лозата в творбата на Петканов символизи­рат единението на човека с Бога. Тялото Господне става „вместо­лице“ на човешките надежди за спасение, благоденствие и хармония. В аспекта на библейските си кодировки то се разкрива като възможност за духовно сродяване, за съпреживяно Божествено присъствие, за общностна идентичност. Хората от Топола като ревностни християни, пребъдващи в Бога, ще възкръснат от мрака на робството и ще познаят света откъм светлината и свободата. Такава е предопределената съдба на слетия с Иисус човек. Ще обобщим с думите на Николай Бердяев: „Действително само такова вътрешно разбиране на Божествения живот и на Божествената съдба, в неговото най-дълбоко вътрешно сродство с човешката съдба и вътрешния човешки живот, ни дава възможност да разгадаем тайните на Божествения живот, необходими ни да разгадаем метафизиката на историята.“⁸⁷

Освен чрез реминисценциите от Светата книга в трилогията „Жътва“ религиозната идентичност на българите от Топола разпознаваме и чрез техните богоугодни дела и верски обреди и ритуали.

Човешкото съзнание сакрално обвързва с християнския Бог всичко случващо се в живота. Вътрешната драма на хората и външните социални и политически конфликти се решават винаги с неотменната мисъл за Божията помощ, за висшата благодат на Иисус Христос. Срещата на човека с Бога обаче не е само и единствено в сферата на упованието, надеждата и нуждата за помощ в екстремни ситуации, а преди всичко среща в широкия духовен свят, там, където се дават криле на мъченика и той се научава да се откъсне от суровото притегляне на ежедневните грижи и постоянни неволи. Духът на човека, устремен към свободата, безспорно се крепи вътре, в затвореното родово пространство, и се извисява навън, в полето на историята и божествения универсум. Тук е мястото да припомним думите на Николай Бердяев: „... защото именно свободата е възникването на движението, на процеса, на вътрешния конфликт, на вътрешното изживяно противоречие. Ето защо връзката между свободата и метафизиката на

историята е неразделна. В свободата е коренът на схващането и на Божествения живот като трагична съдба, и на световния живот, на човешкия живот като критична съдба и история.⁹”

Осезателното присъствие на Бога в живота на тополчани се чувства от първите до последните страници на трилогията „Жътва”. Още в първата глава на романа “Старото време” повествователното внимание на Константин Петканов е насочено към различни равнища на безкрайното приближаване на човека до Божиата истина и сила.

Най-напред християнската вяра се обективира с акта на милосърдие, който дядо Костадин Пендев проявява спрямо премръзналите керванджии. (Покъсно той ще прояви, както видяхме, същото милосърдие към баба Росафина и внучката ѝ Яна.) Изтъкнахме, че състраданието и благодаянието са крайгълните камъни в системата на християнската религия. Ще затвърдим това наше твърдение с думите на Чарлз Тейлър: „В християнството основното понятие е понятието *agape* или милосърдието, утвърждаването на любовта на Бога към света (Иоан 3:16), която хората, приемайки я, трябва на свой ред да я насочат към ближните си.”¹⁰ Керванджиите се молят неистово:

“Измряхме от студ. Добитъкът ни измръзна. Ако сте християни, подслонете ни.”¹¹”

На фона на тази човешка уязвимост от природните стихии Константин Петканов внушава лесно уловимата идея за нравствената извисеност на християнина, за етичността, която е закодирана в източното православие. Това не е единственото смислово послание, което се носи от този зов за помощ. Още в началото на първия роман в трилогията е експлициран специфичният дискурс на противопоставянето между българите и другите, т.е. турците, както ще се види по-нататък в текста. Свидетели сме, от една страна, на миролюбивата християнска добродетелност, на човечност и благородство в затвореното патриархално общество, и от друга – на подсъзнателна нагласа и инстинктивни импулси за верска общност и оразличаване от другата религиозна система.

В контекста на проецираната граница: християни – нехристияни, се визира идентитетът на българското. Тъй като България е под турско робство и е невъзможно да се говори за национална обо-

собеност и идентичност, единствено съхранените български дух, култура и източноправославна религия емблематизират българската народност. Явно е, че още в началото на романа Константин Петканов поставя явни маркери и скрити стратегически ключове, чрез които в сюжетно-фабулното развитие отключва дълбоки духовни и исторически конфликти.

Въз основа на всичко, казано дотук, можем да обобщим основните постулати на вярата в Бога в трилогията „Жътва”:

Да вярваш и да се уповаваш безпрекословно в Бога.

Да превръщаш постоянно Божиите истини и етични ценности в норми на поведение.

Да бъдеш винаги състрадателен.

Да живееш непрекъснато Богоугодно.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Радев, И.** Библейският текст – насоки и равнища на естетическа адаптивност в българската литература. // Библия, фолклор, литература. Велико Търново, Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, 1996, с. 80.

² **Йовков, Й.** Събрани съчинения в шест тома. Том втори. София, Български писател, 1970, с. 24.

³ **Йовков, Й.** Пак там., с. 49.

⁴ За Жетваря Христос Анчо Калоянов пише: „Подготвен от примитива на зограф самоук, който изписал от името на всички една нова икона на Христос като жетвар (показателно е, че „покаяният се разбойник” Гроздан краде фалшивия златен венец от иконата на Христос от селската черква), финалът на „Жетварят” наистина скрепва цялото повествование и го повдига над битовото, за да го превърне в Българско Битие.” **Калоянов, А.** Един сюжет от българската политическа митология. [Поп Андрей с топа срещу „Жетваря” Христос]. // Библия, фолклор, литература. В. Търново, Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, 1996, с. 210.

⁵ Мат. 13:30.

⁶ **Петканов, К. Н.** Жътва..., с. 155.

⁷ Иоан 6:54-56.

⁸ **Бердяев, Н. А.** Цитир. съч., с. 56.

⁹ **Бердяев, Н. А.** Цитир. съч., с. 61.

¹⁰ **Тейлър, Ч.** Изворите на Аза. [Формирането на модерната идентичност]. София, Сонм, 2003, с. 265.

¹¹ **Петканов, К. Н.** Жътва..., с. 32.

